

«КРАЁВЕЦ» У ДЗЯРЖАЎНАЙ ДУМЕ РАСЕЙСКОЙ ІМПЕРЫІ («ДУМСКІ ЭПІЗОД» ПАЛІТЫЧНАЙ БІАГРАФІІ РАМАНА СКІРМУНТА. 1906)¹

Краёвасць як ідэйная плынь сфармавалася на пачатку ХХ ст. у асяроддзі супольнасці літоўскіх і беларускіх палякаў, нашчадкаў шляхты Вялікага Княства Літоўскага. У вялікай ступені яна грунтавалася на феномене «ліцвінскай традыцыі». Краёвасць звычайна трактуюць як нацыянальную ідэю палітычнага тыпу, дзе галоўным крытэрыем нацыянальнасці выступаў патрыятызм у дачыненні да гістарычнай Літвы.

Адным з ідэолагаў краёвасці быў землеўласнік і прадпрымальнік з беларускага Палесся Раман Скірмунт (1868–1939). Ягоны першы публічны выступ, менавіта выдадзены ў Львове ў 1904 г. брашуры «*Nowe hasła w sprawie odrodzenia narodowości litewskiej*», быў абумоўлены крызісам «ліцвінскай» грамадскасці, якая аказалася няздольнай адказаць на нацыянальныя і сацыяльныя выклікі новай эпохі.

Р. Скірмунт убачыў у гэтым небяспеку: «*Сфінкс гісторыі загадаў нам сваю загадку зусім нядаўна, а Эдыпа, здольнага разгадаць загадкі Сфінкса, звычайна, трэба доўга чакаць. Зрэшты, заняты працай на зямлі шляхціц-земляроб не мае асаблівага жадання ламаць галаву над падобнымі загадкамі. Ён іх напросту ігнаруе. Але Сфінкс забівае і тых, каго не цікавяць яго загадкі*»¹.

Краёвец Р. Скірмунт сцвярджаў, што польскамоўная шляхта не з'яўляецца для Літвы «прышлым элементам», што яна належыць да карэннага насельніцтва і мае агульнае паходжанне з «навакольнымі людзям»: «*Адзіная кроў і адзінае паходжанне – адна маці-зямля ад веку*»². Менавіта гэты чыннік (агульнасць паходжання і крыві ці «братэрства») Р. Скірмунт лічыў зыходным пунктам у выпрацоўцы культурнай праграмы мясцовай шляхты, якая павінна ўспомніць пра свае абавязкі адносна «братэрскага»

¹ Артыкул упершыню быў апублікаваны ў зборніку «*Wokół Wielkiego Księstwa Litewskiego i jego tradycji*» (Red. Berbadetta Manys i Michał Zwierzykowski. Poznań: UAM, 2016. S. 299–310).

народу. Аба
янальным А
гэтым ён спа

Характа
Р. Скірмунт с

Літву» ад ас
мора»), якая паглынала яе з усходу, поўначы і поўдня³.

Варта адзначыць, што ўпершыню ў польскамоўнай публіцыстыцы «Белая Русь» і беларусы разглядаліся як істотны фактар гісторыі Вялікага Княства Літоўскага.

Наступная брашура «*Głos przeszłości i potrzeba chwili*» (Lwów, 1905)⁴ пісалася ўжо пад уплывам тых палітычных і нацыянальных пераменаў, што адбываліся на пачатку расейскай рэвалюцыі 1905 г. Раней выказаныя ідэі даводзілася адстойваць ужо ў палеміцы не толькі з расейскім урадам, але таксама з польскімі нацыянальнымі дэмакратамі.

Раман Скірмунт, характарызуючы настроі шляхты, заўважыў, што «апроч людзей, якія ўсё сілай і кісьцю імкнуцца да «сваёй Радзімы» – Польскага Каралеўства, і асобаў, што прагнуць «расейскай пяшчоты», сярод шляхты знаходзіцца навіжняя група людзей, сэрцам і душою адданых справам сваёй «малой Літвы» – Літвы ці Русі»⁵.

У гэтых першых тэкстах былі выказаныя наступныя ідэі канцэпцыі краёвасці:

1. Ідэя супольнага («краёвага») грамадзянства як згоднага сужыцця розных нацый у Літве.

2. Ідэя агульнага паходжання шляхты і сялянства (асабліва папулярная ў кансерватыўным варыянце краёвасці), адзінства крыві, «братэрства» шляхты і народу (людзю).

3. Ідэя «лакальнага патрыятызму», любові да Краю, да роднай зямлі як падмурку краёвага грамадзянства.

4. Дапаўненне феномена «ліцвінства» чыннікам «Русі». Якраз ёй Р. Скірмунт удзяляў галоўную ўвагу ў сваіх гістарычных экскурсах. Ён лакалізаваў «Русь» у міжрэччы Прыпяці, Дзвіны і Дняпра, а гэта значыць, што размова ішла пра Беларусь. Канчатковае ператварэнне гэтай гістарычнай «Русі» ў «Беларусь» адбылося ўжо ў ягонаў практычнай палітычнай дзейнасці.

Пашырэнню краёвай ідэі моцна паспрыялі рэвалюцыйныя падзеі і тыя ўступкі, на якія быў вымушаны пайсці расейскі царызм. Вялікае

значэнне меў Маніфест 17 кастрычніка 1905 г., які абвяшчаў увядзенне ў Расеі асноўных дэмакратычных свабодаў, а таксама выбары і дзейнасць Дзяржаўнай Думы. Гэтыя перамены стваралі магчымасць ператварэння краёвасці з пэўнай дэкларацыі аб намерах у палітычную праграму літоўскіх і беларускіх палякаў.

Ужо ў лістападзе 1905 г. Раман Скірмунт выступіў з ідэяй стварэння «Краёвай партыі Літвы і Русі» і прапанаваў праграму сацыяльна-эканамічных, палітычных і культурных ператварэнняў⁶. На яго думку, Край, які мае ўласныя інтарэсы, павінен навучыцца іх самастойна бараніць, а дзеля гэтага неабходна стварыць агульнакраёвую партыю.

Магчыма, ідэю стварэння такой партыі таксама падказвала абвастранне сацыяльных адносінаў, асабліва ў вёсцы. У лістападзе 1905 г. распачаліся падзеі, якія можна назваць «сялянскім бунтам», што шырока пракаціўся па беларускіх землях. Падставай сталі чуткі, што, калі сяляне да канца года не забяруць памешчыцкія землі, то наогул нічога не атрымаюць.

Эліта літоўскіх і беларускіх палякаў пачала ўсведамляць вялізную небяспеку аграрнай праблемы. У гэтыя дні Эліта Ажэшка ў лісце да Канстанцыі Скірмунт сцвярджала, што менавіта аграрная праблема з'яўляецца найбольш небяспечнай і нават забойчай для «нашай нацыянальнасці і цывілізацыі»: «Альбо сялянскія масы атрымаюць прадмет сваіх пажаданняў, альбо пачнецца завіруха крыві і польмя. У першым выпадку нашая нацыя будзе абезгалоўлена [...], у другім – апынецца пасярод паводкі крыві і польмя»⁷.

Сітуацыя патрабавала рашучых дзеянняў. І Раман Скірмунт яшчэ раз выступіў з прапановай стварэння краёвай партыі⁸. На гэты раз галоўным аргументам яе стварэння станавілася неабходнасць «спыніць знішчэнне грамадскага ладу» і супольнымі намаганнямі ўсіх народаў Краю развіваць жыццё «ў духу свабоды, права і парадку» на падмурку Маніфеста 17 кастрычніка 1905 г. Цікава, што ў гэтым звароце фігуравала ўжо «Краёвая партыя Белай Русі і Літвы».

У намаганнях па пашырэнню краёвай ідэі і яе ператварэнню ў важны элемент палітычнага жыцця краю Раман Скірмунт не застаўся ў адзіноце. Значную ролю ў далейшай распрацоўцы канцэпцыі краёвасці ў гэты час адыгралі публікацыі Баляслава Ялавецкага, Канстанцыі Скірмунт, Міхала Ромэра, «кансерватыўна-краёвая» пазіцыя штотдзённага «Кур'ера Літэўскага» (падчас яго рэдагавання Чэславам Янкоўскім у 1905–1907 гг.),

«ліберальна-краёвая» праграма «Газеты Віленскай» (рэдагаваў Міхал Рэмэр, 1906), а таксама стварэнне Канстытуцыйна-каталіцкай партыі Літвы і Беларусі (1906) на чале з віленскім біскупам Эдвардам фон Ропам.

Відавочна, што Раман Скірмунт адным з першых прамовіў тое, што сапраўды моцна хвалявала эліту літоўскіх і беларускіх палякаў. Наогул «краёвае» рознагалоссе было надзвычай карысным. Ягоныя ўдзельнікі пагаджаліся ў галоўным, а менавіта ў імкненні нейтралізаваць нацыянальныя і сацыяльныя «лініі расколу» краёвага грамадства, актуалізаваць традыцыі талеранцыі часоў Вялікага Княства Літоўскага і ператварыць Край у суб'ект палітычнага жыцця Расейскай дзяржавы, у якім літоўскія і беларускія палякі захаваюць свае эканамічныя і культурныя пазіцыі. Голас Рамана Скірмунта ў гэтым рознагалосці ў 1905–1906 гг. быў адным з найбольш выразных.

Першым сур'ёзным выпрабаваннем для краёвай ідэі і яе носьбітаў сталі выбары ў Дзяржаўную Думу. Асабіста для Рамана Скірмунта выбары і праца ў якасці думскага дэпутата былі добрай школай палітычнай дзейнасці. Дзякуючы гэтым наму ўдзелу ў паседжаннях Думы яго імя стала вядомым далёка па-за межамі Краю, але менавіта ў гэты час пачаў фармавацца вобраз «рэакцыянера Скірмунта».

Па меры набліжэння губернскіх выбарчых з'ездаў становілася відавочным, што аніводная з трох выбарчых «курый» (землеўласнікі, гарадская і сялянская курый) паасобку поспеху не дасягне. Напярэдадні губернскага выбарчага з'езду ў Менску сябры Менскага Таварыства сельскай гаспадаркі абмяркоўвалі два варыянты ўласнай тактыкі: змагацца за тое, каб кожная нацыянальнасць і кожны сацыяльны слой атрымалі дэпутацкія месцы або весці барацьбу выключна за поспех «сваіх» дэпутатаў-палякаў. Абмеркаванне было вельмі вострым. Краёвая пазіцыя ў дадзеным выпадку задавальняла не ўсіх. Урэшце рэшт перамог першы «краёвы» падыход, але большасцю ўсяго ў адзін «голас». Як сведчаць успаміны Эдварда Вайніловіча, гэта быў «голас» Аляксандра Скірмунта з Парэчча, які выказаўся апошнім⁹. Бацька Рамана Скірмунта таксама быў краёўцам.

Але галоўная дыскусія сярод літоўскіх і беларускіх палякаў датычыла будучыні іх абранцаў у Дзяржаўнай Думе, а дакладней пытання пра іх магчымае далучэнне да дэпутатаў з Каралеўства Польскага. Гэтая дыскусія яшчэ больш актуалізавала краёвую ідэю.

Эдвард Вайніловіч на старонках «Кур'ера літэўскага» заклікаў будучых дэпутатаў быць салідарнымі ў клопаце пра будучыню Краю і кіравацца

толькі патрэбамі «Літвы і Русі», не пераймаць лозунгі Варшавы ці Масквы, а абпірацца выключна на ўласную гісторыю і традыцыі. Ён выступаў за стварэнне ў Думе асобнай ад Каралеўства Польскага фракцыі дэпутатаў, якую назваў «Краёвай партыяй Літвы і Русі». Паводле Э. Вайніловіча, яна будзе моцнай, калі з'яднае намаганні ўсіх краёвых арганізацый, у т. л. Канстытуцыйна-каталіцкай партыі, Менскага ды іншых губернскіх таварыстваў сельскай гаспадаркі, а таксама будзе абараняць інтарэсы ўсіх народаў Краю¹⁰.

Гэтую пазіцыю цалкам падзяляў і Раман Скірмунт. 11 сакавіка 1906 г. падчас выбарчага сходу курыі землеўласнікаў у вёсцы Хойна Пінскага пав. ён быў абраны дэпутатам на павятовы сход выбаршчыкаў у Пінск¹¹. Ужо пінскі сход накіраваў яго ў Менск для ўдзелу ў заключным этапе выбараў «думцаў» ад Менскай губерні.

Выбары ў Менску аказаліся найбольш паспяховымі для «літоўскіх палякаў». Напярэдадні яны заключылі пагадненне з прадстаўнікамі «гаградскай курыі», што выклікала пратэсты сялянскіх удзельнікаў выбарчага сходу. У знак пратэсту сяляне паганулі губернскага с'езду. У выніку дэпутатамі Думы былі абраныя сямяра прадстаўнікоў беларускіх палякаў, у т. л. Раман Скірмунт. Па колькасці набраўшы галасоў (86) ён саступіў толькі адвакату Аляксандру Лядніцкаму (88)¹².

Дарэчы, апошні пазней сцвярджаў, што Раман Скірмунт імкнуўся не дапусціць зыходу сялянскіх дэпутатаў з выбарчага з'езду і нават хацеў зняць уласную кандыдатуру дзеля сялянскага дэпутата¹³. Ён выразна імкнуўся да паразумення з сялянамі. Але сялянскія дэпутаты гэтай «ахвяры» не прынялі.



Раман Скірмунт.
Фотаздымак

Пасля завяршэння выбараў віленскі «Кур'ер Літэўскі» пачаў знаёміць чытачоў з біяграфіямі і праграмамі «сваіх» дэпутатаў. У сваеасаблівай «візітцы» Рамана Скірмунта асабліва ўвага надавалася якраз ягонай краёвай пазіцыі і стаўленню да розных народаў Краю. Сцвярджалася, што ён лічыць беларусаў моцным і скансалідаваным народам, верыць у адметнасць і перспектывы развіцця беларускай культуры. Таксама адзначалася, што Р. Скірмунт выступае

за стварэнне асобнай дэпутацкай фракцыі («Кола Літвы і Русі»), але не хоча, каб яна была выключна польскай. Ягонай мэтаю з'яўляецца ўтварэнне фракцыі з удзелам беларусаў, літоўцаў і, верагодна, габрэяў. Пры гэтым ён усведамляе, што гэта задача заўтрашняга дня, што сёння яе немагчыма ажыццявіць¹⁴.

Дэпутаты ад супольнасці літоўскіх і беларускіх палякаў прыехалі ў Пецярбург, так і не закончыўшы дыскусію аб дасе

іх дэпутацкай групы. Толькі 31 мая было прынята канчатковае рашэнне стварыць самастойную «тэрытарыяльна-нацыянальную» думскую фракцыю з уласнай праграмай і назвай «Група дэпутатаў ад заходніх губерняў» (у друку яе часцей называлі «тэрытарыяльным колам»). Вызначальную ролю ў гэтым адыграў якрая Раман Скірмунт. Прынцыповае значэнне мела таксама заява, што ўвайсці ў «Тэрытарыяльнае кола» могуць усе дэпутаты Беларуска-Літоўскага краю незалежна ад нацыянальнасці.



Адкрыццё I Дзяржаўнай Думы.

Фотаздымак. 1906

З поўным тэкстам дакумента можна
азнаёміцца ў бібліятэцы